

Nationalism, labour and ethnicity 1870–1939

Edited by **Stefan Berger** and **Angel Smith**

**Over 'goede' en 'slechte' nationalismen:
de socialisten en de natie**

**STEFAN BERGER and ANGEL SMITH (eds.),
Nationalism, labour and ethnicity 1870-1939**

---

*Maarten Van Ginderachter, aspirant FWO-Vlaanderen,
vakgroep Nieuwste Geschiedenis, RUG*

"All nationalisms [...] are a form of measles. Jacobin nationalism may be 'more benign than most, yet it remains measles nonetheless'." Met deze boutade over het Franse progressieve patriottisme stelde K.S. Vincent⁽¹⁾ een strenge diagnose: het nationalisme is een enge ziekte die zelfs het linkse gedachtegoed aantast. Over de (on)verzoenbaarheid van de natie en de linkerzijde verscheen in 1999 de bundel *Nationalism, labour and ethnicity 1870-1939*. Negen auteurs verdiepten zich in de rol die de nationale kwestie speelde in de socialistische beweging van een klein dozijn landen (Duitsland, Groot-Brittannië, Spanje, Frankrijk, Polen, Rusland, de Verenigde Staten, Australië, Zuid-Afrika en Indië). De impact van politieke, economische en culturele factoren op de (non-)integratie van arbeiders in de natie en op de nationale en nationalistische stellingnames van labour komen aan bod.

Het inleidende hoofdstuk (van de hand van de samenstellers van de bundel, Stefan Berger en Angel Smith) geeft een prima overzicht van de verhouding tussen socialisme en nationalisme in Europa tussen 1870 en het begin van de Tweede Wereldoorlog. Ondanks het feit dat deze stromingen vaak als ideologische tegengestelden voorgesteld worden, zijn er overeenkomsten. Beide hebben hun wortels in het post-Verlichtingsdiscours over de Vooruitgang. Het 'nationale idee' bijvoorbeeld, ontstond aan het eind van de 18e eeuw uit het revolutionair-democratische gedachtegoed (denken we maar aan de Franse revolutie). Daarnaast vormt de natie zowel voor nationalistena als voor marxisten een noodzakelijke stap in de evolutie van de mensheid, respectievelijk naar de eindzege van het natiestaatideaal of van de klasseloze samenleving. Aan het einde van de 19e eeuw verloor het nationalisme veel van zijn emancipatorisch potentieel door de opkomst van conservatieve staats- en etnische nationalismena, wat natuurlijk botste met het internationalisme waarvan het socialisme doordrongen was.

Tussen 1890 en 1930 raakten delen van de West-Europese arbeidersklasse geïncorporeerd in de nationale staat. Het reformisme van het merendeel van de socialistische partijen begeleidde die evolutie. Zij huldigden een verzoenende retoriek waarin noties als het volk, nationale belangen en de natie centraal stonden. Het schot dat sommige socialisten optrokken tussen hun goede linkse nationalisme en het slechte rechtse bleek echter niet altijd waterdicht. Vooral in militaire en koloniale aangelegenheden durfden socialisten wel eens imperialistische posities innemen, aldus Berger en Smith. De nationale integratie van arbeiders had haar beperkingen. In tijden van nationale crisis konden grote delen van de arbeidersklasse gemobiliseerd worden achter de vaderlandse vlag, maar dit engagement *"was quickly to subside to the back of people's minds"*. De nationale kwestie was immers *"peripheral to workers' thoughts and actions"*, socialistische leiders waren er over het algemeen meer door gepreoccupeerd dan de basis. De *"facts of class"* (loonsverhogingen, werkloosheid enz.) waren relevanter omdat arbeiders er in het dagelijkse leven direct mee geconfronteerd werden. Tegelijkertijd echter konden nationalistische noties (onder andere over culturele en raciale superioriteit) binnendringen in het gedachtegoed van de arbeidersklasse *"through the liberal republican inheritance, education, military training and state propaganda"*.

Na deze algemene situatieschets van de samenstellers krijgen we in negen bijdragen een zicht op de verhouding natie-socialisme in tien landen. In zijn comparatieve artikel over Duitsland en Groot-Brittannië betoogt Berger dat de socialisten er vier 'nationale' vertogen op nahielden: *"First, anti-national internationalism, secondly an internationalism conscious of and endorsing national differences and identities, thirdly, attempts to formulate an 'oppositional patriotism' which would allow national identification without giving up the internationalist creed, and finally, at different times, the adoption of the dominant right-wing nationalism, racialism and imperialism."*

Omdat de Britse en Duitse sociaal-democraten aanvankelijk buitengesloten werden uit de natiestaat (de machtsstructuren waren er sterk antisocialistisch), werden zij hevige critici van het nationalisme en verdedigers van het internationalisme. Maar, in tegenstelling tot de communisten en anarcho-syndicalisten, geloofden de reformistische en revisionistische vleugel van de SPD in het keizerlijke Duitsland dat patriottisme de basis vormde van elk internationalisme. Antinationalistisch internationalisme wezen zij af als contraproductief. Geleidelijk aan raakte de arbeidersbeweging tussen 1870 en 1940 in beide landen geïntegreerd in de natie. In Duitsland versnelde de vroege ontwikkeling van de welvaartsstaat dit proces, in Groot-Brittannië speelde volgens Berger de (ook in arbeiderskringen) wijdverspreide trots om de zogenaamd eeuwenoude parlementaire traditie van het land mee. Hier spant Berger mijns inziens de kar voor het paard. Die trots was eerder een symptoom van de integratie van Labour dan een oorzaak ervan. De groeiende 'nationalisatie' van de arbeidersbeweging in beide landen weerspiegelde zich ook in de ambivalente houding tegenover het imperialisme en het kolonialisme. Kritiek wisselden de Duitse en Britse socialistische partijen af met pleidooien voor een 'goed' kolonialisme dat beantwoordde aan Europa's civilise-

rende missie in de wereld.

Het artikel van de andere samensteller, Smith, haalt niet het niveau van Bergers bijdrage. Smith schrijft een feitelijke, organisatorische geschiedenis van verschillende organisaties aan de Spaanse linkerkant en van hun houding tegenover de Baskische en Catalaanse nationalistische bewegingen. Roger Magraws artikel over het Franse socialisme is diepgaander. Hij schetst het belang van drie elementen in de relatie tussen klassen- en natiebewustzijn in Frankrijk: één, de zeer militante houding en de organisatorische zwakheid van de Franse socialisten; twee, de grote aanwezigheid van geïmmigreerde arbeiders tijdens de tweede industriële revolutie; drie, het sterke bewustzijn bij arbeiders dat zij een historische relatie hadden met de republikeinse, jakobijnse traditie. Democratisch nationalisme was in Frankrijk een sleutelement van *"left-wing thinking"*. De 'mainstream' van de Franse socialisten zou daardoor geen tegenstelling zien tussen nationale en internationale loyaliteiten. Magraw waarschuwt er echter voor hier te verregaande conclusies aan te verbinden. De opvatting dat Frankrijk enkel een voluntaristisch, civiel en progressief patriotisme kent en dat de xenofobe etnische variant import was, klopt niet. Deze laatste vorm *"had authentic French roots, and some of these derived from the culture of the left - from Jacobin obsession with national unity to anti-capitalist antisemitism - and it did recruit a steady trickle of defectors from the left. Furthermore there is surely a real danger of arrogance in a tradition which views France not as a but as the nation and as the emancipatory hope of the world. It assumes that foreigners lack the commitment to struggle for equality and freedom"*. Magraw ziet echter ook positieve kanten aan het jakobijnse nationalisme. Al rond 1880 had de linkerkant zich zo stevig geïmponeren in het natiediscours dat rechts en extreem-rechts er nooit een monopolie op zouden verwerven.

Jie-Hyun Lim toont in zijn bijdrage over Polen aan dat de socialistische partij, de PPS, het Poolse nationalisme droeg en bezeten was door het idee van een Groot Polen. Het andere stuk over de Slavische wereld, van Geoffrey Swain over Rusland, is aangename lectuur, maar Swain gaat niet systematisch in op de relatie tussen class en nation. Wel belicht hij de subtiele manier waarop Lenin het zelfbeschikkingsrecht van naties interpreteerde: *"Lenin insisted that, while Latvia and Ukraine could be independent states, the LSD and KPU [i.e. de communistische partijen van Letland en Oekraïne] could not be independent parties"*. De KP van Rusland was de hoogste instantie en alle nationale partijen waren onderworpen aan het Russische Centraal Comité en het politbureau, *"but the peoples themselves had the right to self-determination to the point of secession"*. Zo konden de Russische bolsjewieken controle blijven uitoefenen over de 'onafhankelijke' nationale staten van de sovjetfederatie. Kortom, Lenin probeerde natie en revolutie te verzoenen *"by proposing the dialectic of self-determination for the state but centralisation for the party"*.

Neville Kirk maakt zijn grootspraak om nieuwe methodologische wegen te bewandelen niet waar in zijn artikel over de Verenigde Staten. Integendeel, zijn bijdrage leest op bepaalde plaatsen als een rechtvaardiging van de Amerikaanse droom ('America right or wrong'). De massa voorbeelden van racisme die hij aanhaalt weerleggen zijn conclusie dat *"by the early 1890s the inclusive perspective of radical republicanism enjoyed great and seemingly*

enduring strength within the American labour movement". Typerend voor Kirks americocentrisme is het gebruik van antebellum en postbellum, waarmee hij de periode voor en na de Amerikaanse burgeroorlog bedoelt.

Terry Irving probeert in zijn (overigens lezenswaardige) artikel over Australië aan te tonen *"that while the labour movement exhibited a wide range of the kinds of 'nationalisms' found in other countries, its distinctive radical or democratic nationalism was the result of a specific state-building experience propelled from below, and that at crucial moments this protected Labor from the patriotic excesses of anti-democratic nation building."* Zijn bewijsvoering overtuigt echter niet. De Australische Labourpartij werkte wel degelijk mee aan 'anti-democratic nation building'. Zo steunde zij de in 1901 goedgekeurde *Immigration Restriction Act*, die de basis vormde voor een 'White Australia policy'. Bovendien ziet Irving de houding van Labour tegenover de aboriginals op een verbijsterende manier over het hoofd. In zijn opsomming van de bevolkingsgroepen die op het einde van de 19e eeuw in Australië aanwezig waren, vermeldt hij ze niet eens.

Tim Moldram behandelt de relatie Labour - natie - etnie in Zuid-Afrika. De complexe verhouding tussen die loyauteiten mag blijken uit de paradoxale slogan van de stakende Afrikaners-mijnwerkers in 1922: *"Workers of the world unite and fight for a white South Africa"*. Je kan je de vraag stellen of Moldrams bijdrage op haar plaats is in een bundel die zich toelegt op westerse gevalstudies. Deze opwerping geldt a fortiori voor Rajnarayan Chandarvarkars bijdrage over Indië. Zonder in blind eurocentrisme te vervallen kan je je afvragen of een subcontinent, waar aan het begin van de 20e eeuw tweehonderd talen en vijfhonderd dialecten gesproken werden, waar bijna elke gekende godsdienst van deze aardbol beleden werd, waar een kastesysteem in voege was en een koloniaal regime bestond, op een zinvolle manier te vergelijken valt met Groot-Britannië, Duitsland, Frankrijk of zelfs Rusland.

Als er één zaak naar voren komt uit alle bijdragen is het wel de ambigue relatie tussen socialisme en nationalisme. Tussen 1870 en 1939 zien we een pendelbeweging van wederzijdse aantrekking en afstoting. Op momenten dat socialisten zich nationalistisch gedroegen, was hun inspiratiebron het 'great state nationalism'. Hierin speelden de (weinig gestructureerde) ideeën van Marx en Engels over naties een rol. Zij geloofden dat alleen grote, homogene natiestaten een rol in de (socialistische) geschiedenis konden vervullen en dat minderheden gedoemd waren te verdwijnen. Tegenover kleine nationale bewegingen die de eenheid van grotere natiestaten in vraag stelden, gedroeg een meerderheid van Europese socialisten zich zeer 'realpolitisch': verzwakte een alliantie met de nationalistten al dan niet de greep van de machtselite op de staat; dat was de vraag die zij zich stelden.

Een heikel punt in de bundel, tenslotte, is de manier waarop working-class-racisme beschreven wordt. De meeste auteurs worstelen met de spanning tussen de overtuigd antiracistische ideologie aan de top en de soms afwijzende reacties tegenover vreemdelingen aan de basis. Berger bijvoorbeeld beweert dat de xenofobe reacties van Duitse en Engelse zeelui op de introductie van vreemdelingen in de scheepvaart geen uiting

waren van een essentialistisch racisme. Ze waren het gevolg van de pogingen van werkgevers om door de inbreng van goedkopere, niet-gesyndiceerde migranten de lonen te drukken en de arbeidsvoorwaarden naar hun hand te zetten. Zo raakte de arbeidsmarkt 'geracialiseerd': vreemdelingen werden geassocieerd met lage lonen, vakbondsvijandigheid, slechte werkomstandigheden en werkonzekerheid. Dit 'racialiseringsproces' vond plaats in vrijwel alle industrietakken waarin vreemdelingen aan het werk waren. Op zich is dit een plausibele verklaring, maar Berger ondermijnt die door voorbeelden van een essentialistisch racisme aan te halen die helemaal niet steunen op de negatieve invloed van migranten op de arbeidsvoorwaarden. De Poolse en Litouwse migranten in Lanarkshire bijvoorbeeld waren zeer militante vakbondsleden, die een centrale rol speelden in de syndicalisatie van de autochtone Schotse mijnwerkers. Toch werden zij op een racistische manier bejegend door Schotse arbeiders. Niettemin is de eindbalans voor deze bundel positief: een meerderheid van de artikelen zijn hoogstaande studies, jammer genoeg hebben niet alle auteurs zich gehouden aan de probleemstelling en de intelligente vragenlijst van de samenstellers.

(1) K.S. VINCENT, National Consciousness, Nationalism and Exclusion. Reflections on the French Case. In: *Historical reflections/Réflexions historiques*, 9(1993), pp. 433-449. Door Roger Magraw aangehaald in de besproken bundel.

S. BERGER and A. SMITH (eds.), Nationalism, labour and ethnicity 1870-1939, Manchester-New York: Manchester University Press, 1999.